

فرایند تدبیر سوره‌ی مبارکه‌ی ممتحنه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا شَنُونَ اعْدُوِي وَعَدُوُكُمْ أَفْلَامَ تُلْقَوْنَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَهُمْ مِنَ الْحَقِّ
 يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ حَرَجْتُمْ جَهَادًا فِي سَبِيلٍ وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسْرُونَ إِلَيْهِمْ
 بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُهُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلُ إِنْ يَشْقَفُو كُمْ يَكُونُوا لَكُمْ
 أَغْدَاءٌ وَبَنِسْطُوا إِلَيْكُمْ أَتَيْدُهُمْ وَالسَّتَّهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُوا لَوْلَكُفُرُونَ لَكُنْ تَنْفَعُكُمْ أَزْحَامُكُمْ وَلَا
 أَزْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُشْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ
 مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَاءٌ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَبْدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَأْبَيْنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ
 وَالْبَغْضَاءُ أَبْدَاهَا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلُ إِبْرَاهِيمَ لَأَبِيهِ لَا سَتَغْفِرُنَّ لَكَ وَمَا أَمْلَكْتُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ
 نَوْكَلْنَا وَإِلَيْكَ أَتَبَنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتَّانَ الْمُنْكَرِ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَأَغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
 لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُشْوَةٌ حَسَنَتْ لِمَنْ كَانَ يَرِجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرُ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ عَسَى اللَّهُ
 أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادُوكُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ لَا يَئْنَهَا كُمْ اللَّهُ تَعَالَى الَّذِينَ لَمْ
 يُفَاقِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَدْرُوْهُمْ وَنُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ إِنَّمَا يَهْنَهَا كُمْ
 اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهِرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوْلُهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَئِكَ
 هُمُ الظَّالِمُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَهُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ إِنَّ اللَّهَ أَعْلَمُ بِمَا يَعْمَلُنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ
 مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تُرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُنَّ يَحْلُونَ هُنَّ وَآتُوهُمْ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْنَهُنَّ أَنْ
 تَنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَلَا تُنْعِسُكُو بِعِصْمِ الْكَوَافِرِ وَاسْأَلُوهُمَا أَنْفَقُتُمْ وَلَيْسَ الْوَالَّمَا أَنْفَقُتُو إِذْ كُمْ
 حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَرْزَاقِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقِبَتُمْ فَاتَّوْا
 الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَرْزَاقُهُمْ مِثْلُ مَا أَنْفَقُوا وَأَنْفَقُوا اللَّهُ الَّذِي أَنْتُمْ بِمِمْوَنَوْنَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَأِ يُعْنِكُ عَلَى
 أَنْ لَا يُشْرِكُنَّ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقُنَّ أَوْ لَا يَدْهُنَّ وَلَا يَقْتَلُنَّ أَوْ لَا يَأْتِنَ بِمُهْتَانَ يَقْتَرِبُنَّ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلَهُنَّ
 وَلَا يَمْصِيَنَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَأْيِمْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِيبَ اللَّهِ
 عَلَيْهِمْ قَدْ يَبْيَسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَبْيَسُ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُوْرِ

بخش اول: معانی لغات سوره

لَنْ تَنْفَعَ هُرَّگَرْ سود نمی دهد	لَا تَتَخِذُوا نَجْرِيْرِ يَدِ
أَرْحَام: خویشاوندان (جمع رحم)	عدو: دشمن، دشمنان
يَفْصِلُ: فصله می دهد، جدابی می اندازد	أُولْيَاء: دوستان، سرپرستان (جمع ولی)
ما تَعْمَلُونَ: آنچه می کنید	تُلْقُونَ: می افکنید، اظهار می کنید
بَصِيرٌ: بینا	مَوَدَّة: دوستی
أُسْوَة: الْكَوْ، سرمش، اقتدا	جَاءَكُمْ: آمد شما را
بُرَءَ وَأَنْجَهَ: گریزان ها، متفران (جمع بروء)	يُخْرِجُونَ: بیرون می کنند
مِمَّا = من + ما: از آنچه	إِيَّاكُمْ: شما را
تَعْدِلُونَ: برستش می کنید	أَنْ تُؤْمِنُوا: که ایمان می آورید
مِنْ دُونِ اللَّهِ: غیر از خدا، به جای خدا	إِنْ كُنْتُمْ خَارِجُونَ: اگر خارج شده بودید
كَفَرُنَا: منکریم، کافر شدیم	إِبْتَغَاء: طلب
بَدَا: ظاهر شد، پدیدار شد	مَرْضَاهَة: خشنودی
عَدَاوهَ: دشمنی	تُسْرُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمُوَدَّةِ: در خفا به مشرکین اطلاع می دهید که
بَعْضَاءَ: کینه	دوستشان دارید
أَبَدًا: برای همیشه	أَعْلَمَ: داناترم
حتَّى تُؤْمِنُوا: تا این که ایمان بیاورید	أَعْلَمْتُمْ: علني و آشکار کردید (اعلان، ضد اخفاء است)
لَأَسْتَغْفِرَنَّ: البته حتما طلب آمرزش می کنم	مَنْ يَفْعُلُ: هر که انجام دهد
مَا أَمْلِكُ: اختیاری ندارم، مالک نیستم	ضَلَّ: گم کرد
تَوَكَّلْنَا: توکل کردیم، تکیه نمودیم	سَوَاءَ السَّيِّلِ: راه راست را، وسط راه را
أَبْشَأَ: بازگشتم، رو کردیم، توبه کردیم	إِنْ يَنْفَعُوا: اگر دست یابند، اگر دست پیدا کنند
مَصْبِرُ: بازگشت، سرنوشت	(ثَقْفَ: حذاقت در ادراک و انجام چیزی است، ظفر و دستیابی)
لَا تَجْعَلْنَا: قرار نده ما را	يَكْوُنُوا لَكُمْ أَغْدَاءَ: برای شما دشمن می شوند
فِتْنَة: وسیله امتحان	يَبْسُطُوا: می گشایند
إِعْفَرِ: بیامرز	أَئْلَمِي: دستان (جمع ید)
عَزِيزٌ: مقدار شکست ناپذیر	أَلْسِنَة: زبان ها (جمع لسان)
حَكِيمٌ: کسی که قول و فعلش عین حق و صلاح است	وَدُّوا: دوست دارند، آرزو دارند
يَرْجُوا: امید دارد، باور دارد	لَوْ تَكْفُرُونَ: کاش کافر بشوید، که کافر شوید
مَنْ يَتَوَلََّ: هر که رو برتابد	

لَا تُمْسِكُوا: نگاه ندارید «یعنی بگسلید»	حَمِيدٌ: ستوده، قابل ستایش
عَصْمٌ: عقد و ازدواج دائمی (جمع عصمت)	عَسَىَّ: شاید
(امساک عصمت: در صورت کافر بودن زن باز هم عقد	أَن يَجْعَلَ: که قرار دهد
ازدواج او را ابقاء دارند)	عَادَيْنِ: دشمنی داشتید
كَوَافِرٌ: زنان کافر (جمع کافره)	مَوَدَّةٌ: دوستی
وَسَلْوَانٌ: مطالبه کنید، بخواهید	غَفُورٌ: سیار آمرزنده
مَا أَنْفَقْتُمْ: آنچه اتفاق کردید	لَأْ يَنْهَىٰ: نهی نمی کند، باز نمی دارد
لَيْسَلُوُا: باید مطالبه کنند، بخواهند	لَمْ يُقَاتِلُوا: نجنگیدند
ذَلِكُمْ: آن	لَمْ يَحْرُجُوا: بیرون نکردند
يَحْكُمُ: داوری می کند	دِيَارٌ: خانه‌ها (جمع دار)
إِنْ فَاتَنَمْ (فوت): اگر از دستان به در رفت، اگر از دست	أَنْ تَبَرُّوا: که نیکی کنید
دادید «یعنی اگر زنی به سوی کفار پناهند شد»	تُقْسِطُوا: انصاف و عدل کنید (اقساط: معامله به عدل)
(فوت: دور شدن چیزی از آدمی، به نحوی که دسترسی به	يُحِبُّ: دوست دارد
آن ممکن نباشد).	مُفْسِطِينَ: عدالت گستران
شَيْءٌ: آنچه به ذهن نزدیک‌تر می‌رسد این است که مراد از	إِنَّمَا: جز این نیست
آن در آیه شریفه، مهریه باشد.	ظَاهِرُوا: پشتیبانی کردند
عَاقِبَتُمْ: عقوبت کردید. (معاقبه: رسیدن به آخر و عاقبت هر	أَنْ تَوَلُّوا: که دوست بگیرید
چیز و منظور از آن در آیه این است که اگر از کفار غنیمتی	مُهَاجِراتٌ: زنان هجرت کننده (جمع مهاجره)
که عاقبت جنگ است به شما رسید)	إِمْتَحَنُوا: امتحان کنید
فَأَتُوا: پس، بدھید	عَلِمْتُمْ: دانستید
إِتَّقُوا (وَقَى): بترسید، تقوا پیشه کنید	لَا تَرْجِعُوا: برنگردانید
إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبْعَثُنَّكُنَّهُنَّ وَقْتی که آمدند زنان مومنه که	لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ: نه ایشان «زنان» برای آنها حلال است
بیعت کنند با تو	لَا يَحْلُّونَ: حلال نمی شوند
أَن لَا يُسْرِكُنَّ شَيْئاً: که هیچ شرک نورزند	ءَأَتُوا: بدھید
وَلَا يَسْرِقُنَّ: و دزدی نکنند	مَا أَنْفَقُوا: آنچه اتفاق کردند
وَلَا يَرْتَبُنَّ: و زنا نکنند	لَا جُنَاحٌ: گناهی نیست
وَلَا يَقْتَلُنَّ: و قتل نفس نکنند و نکشند	أَن تَنْكِحُوا: که ازدواج کنید
وَلَا يَأْتِنَّ بِهَمَنَ: و مایه بهتان و تهمت نیاورند «یعنی فرزند	ءَأَتَيْتُمْ: دادید
نامشروع نیاورند»	أُجُورٌ: پاداشها، در این آیه به معنای مهریه‌ها (جمع اجر)

بَايَعْهُنَّ: بیعت کن با ایشان	يَقْتَرِينَهُ: که آن را «یعنی فرزند نامشروع را» به دروغ نسبت دهنده «یعنی به دروغ به شوهر نسبت دهنده»
اسْتَغْفِرُ لَهُنَّ: طلب آمرزش کن برای آنان	بَيْنُ أَيْدِيٍ: پیش رو
لَا تَنَوَّلُوا: دوست و سرپرست نگیرید	بَيْنُ أَرْجُلِهِنَّ: پیش پاهایشان
قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَنْهُمْ: قومی که خدا بر آنان غصب کرده	وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ: و نافرمانی نکنند تو را در هیچ کار خوبی
يَسْأُوا: مایوس شدن، نامید شدن	كَمَا: همان طور که

بخش دوم: توضیح مختصر و ترجمه پیوسته آیات

يَا أَيُّهُ الَّذِينَ إِذَا مَأْتُمُ الْأَتَّخِذُونَ أَعْدُوْيِ وَعَدُوْكُمْ أُولَئِيَّةُ تُلْقَوْنَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَّدَةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِإِيمَانِهِنَّ كُمْ مِنَ الْحَقِّ
يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ حَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسْرُونَ إِلَيْهِمْ
بِالْمَوَّدَةِ وَأَنَا أَغْلَمُ بِمَا أَحْكَمْتُمْ وَمَنْ يَقْعُلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ^(۱)

ترجمه پیوسته: ای کسانی که ایمان آورده اید، دشمنان من و دشمنان خودتان را دوست مگیرید. شما با آنان طرح دوستی می افکنید در صورتی که آنان قرآن و آیینی را که برای شما آمده و سراسر حق است انکار کردند، در حالی که پیامبر و شمارا بدین سبب که به خدا، پروردگار تان ایمان آوردید از مکه بیرون راندند. پس اگر برای جهاد در راه من و دستیابی به خشنودی من هجرت کردید، با آن مشرکان حق ستیز دست دوستی ندید. شما در نهان به آنان ابراز مودت می کنید، در صورتی که من به آنچه شما نهان داشته و به آنچه آشکار کرده اید داناترم. و هر کس از شما به این کار اقدام کند به یقین راه راست را گم کرده است.

توضیحات: کلمه "عدو" به معنای دشمن است که هم بر یک نفر اطلاق می شود و هم بر جمع دشمنان، مراد آیه شریقه از کلمه " العدو" جمع آن است، به قرینه اینکه فرموده "اویاء خود نگیرید" و نیز به قرینه ضمیر جمع در "إِلَيْهِمْ" و قران دیگر. و منظور از این دشمنان مشرکین مکه‌اند، و دشمن بودنشان برای خدا به خاطر مشرک بودنشان است، به این علت که برای خدا شرکائی قائل بودند، و خدا را نمی‌پرسیدند، و دعوت او را نمی‌پذیرفتند، و رسول او را تکذیب می‌کردند. و دشمن بودنشان برای مؤمنین به خاطر این بود که مؤمنین به خدا ایمان آورده بودند، و مال و جان خود را در راه خدا فدا می‌کردند، و معلوم است کسانی که با خدا دشمنی دارند، با مؤمنین هم دشمن خواهند بود.

خواهی گفت: در آیه شریقه ذکر دشمنی مشرکین با خدا کافی بود، چه حاجت بود به اینکه دشمنی با مؤمنین را هم ذکر کند. در پاسخ می‌گوییم: از آنجا که زمینه آیه زمینه نهی مؤمنین از دوستی با مشرکین بود، یادآوری دشمنی آنان با ایشان نهی و تحذیر را تاکید می‌کند، گویا فرموده: کسی که با خدا دشمنی کند، با خود شما هم دشمن است، دیگر چه جا دارد که با آنان دوستی کنید. مراد از "القاء مودت" اظهار مودت و یا ابلاغ آن به مشرکین است.

وَقَدْ كَفَرُوا بِإِيمَانِهِنَّ كُمْ مِنَ الْحَقِّ منظور از "حق" دین حق است، که کتاب خدا آن را توصیف نموده، و رسول خدا (ص) هم به سوی آن دعوت می‌کند، و این جمله جمله‌ای است حالیه.

يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ این جمله نیز حالیه است. و منظور از اخراج رسول و اخراج مؤمنین این

است که با بد رفتاری خود رسول و مؤمنین را ناچار کردند از مکه خارج شوند، و به مدینه مهاجرت کنند. و در جمله **أَنْ تُؤْمِنُوا**

بِاللَّهِ رَبِّكُمْ لامی در تقدیر است، و جمله را متعلق به "یخرجون" می‌کند.

در این جمله نام "الله" را با کلمه "ربکم" توصیف کرده تا بفهماند مشرکین مکه مؤمنین را بر امری مؤاخذه می‌کنند که حق و واجب است، و جرم نیست، برای اینکه ایمان هر انسانی به پروردگارش امری است واجب، نه جرم قابل مؤاخذه.

إِنْ كُنْتُمْ حَرَجْتُمْ جِهادًا فِي سَبِيلٍ وَابْتِغَاءَ مَرْضَاقي، این جمله متعلق است به جمله "لا تتخذوا" یعنی اگر مهاجرتتان جهاد در راه من، و به منظور خشنودی من است، دیگر دشمنان مرد دوست مگیرید. و در این جمله جزای شرط حلف شده، برای اینکه همان "لا تتخذوا" می‌فهماند جزای که حلف شده یک "لا تتخذوا" دیگر است. شرطی که در آیه شریفه کرده از باب اشتراط حکم به امری محقق الواقع است، که هم نهی را تاکید می‌کند، و هم ملازمه میان شرط و مشروط را اعلام می‌دارد، مثل این می‌ماند که پدری به فرزند خود بگوید "اگر پسر من هستی فلان کار را مکن" که این تعبیر هم نهی را تاکید می‌کند، و هم می‌فهماند میان شرط و مشروط ملازمه است، و کسی که فرزند من است ممکن نیست فلان کار را بکند.

تُسْرُونَ إِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَحْقَيْتُمْ وَمَا أَعْلَمُ حال از فاعل "تسرون" است.

این جمله استینافیه است، اما نه به طوری که ربطی به ما قبل نداشته باشد، بلکه بیان ما قبل است، گویا شنونده وقتی آیه قبلی را شنیده، پرسیده: مگر ما چکار کرده‌ایم؟ در این آیه پاسخ می‌دهد: شما پنهانی به مشرکین اطلاع می‌دهید که ما دوستان داریم، و حال آنکه من از هر کسی بهتر می‌دانم، و بهتر خبر دارم آنچه را که پنهانی و یا آشکارا انجام می‌دهید، یعنی من گفتار و کردار شما را به علمی می‌دانم که اخفاء و اظهار شما نسبت به آن یکسان است.

و در جمله **وَمَنْ يَقْعُلُهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلُ** کلمه "ه" اشاره است به پنهان ساختن مودت با کفار، و به تعبیر دیگر: اشاره است به دوستی با آنان. و منظور از کلمه "سیل"، "سیل الله" است.

إِنْ يَتَقْفُو كُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْذَاءً وَيَسْطُو إِلَيْكُمْ أَنِيدِيهِمْ وَالسِّتَّهُمْ بِالشُّوءِ وَوَدُوا لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٤﴾

ترجمه پیوسته: اگر بر شما دست یابند، با شما دشمنی می‌کنند، هر چند دست دوستی به آنان داده باشید. آنان در این صورت دست و زبانشان را به بدی به سوی شما می‌گشایند (شما را می‌کشند یا اسیر می‌کنند و شکنجه می‌دهند و ناسرا می‌گویند) و دوست دارند که شما از این رهگذر کافر شوید

توضیحات: زمینه این آیه بیان این نکته است که پنهان کردن دوستی با کفار به منظور جلب محبت آنان، و رفع عداوت‌شان هیچ سودی به حالشان ندارد، و مشرکین علی رغم این مودتها که بعضی از مؤمنین اعمال می‌دارند، اگر به ایشان دست یابند دشمنی خود را اعمال می‌کنند، بدون اینکه دوستی‌های مؤمنین تغییری در دشمنی آنها داده باشد.

وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيهِمْ وَأَلْسُنَتُهُمْ بِالشُّوٰءِ وَذُو الْوَتْكُفْرُونَ، این جمله به منزله عطف تفسیر است، برای جمله

يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءٌ و "بسط أیدی بالسوء" کنایه است از کشتن و اسیر کردن و سایر شکنجه هایی که یک دشمن غالب

نسبت به مغلوب روا می دارد. و "بسط زبانها به سوء" کنایه است از ناسزا و بدگویی.

و ظاهرا جمله **وَذُو الْوَتْكُفْرُونَ** عطف باشد بر جزاء یعنی جمله **يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءٌ** و ماضی "ودوا" معنای مضارع را

می دهد، چون شرط و جزاء اقتضاء دارد که ماضی مزبور به معنای مضارع باشد.

لَنْ تَنْقَعِدُ كُمْ أَزْخَامُكُمْ وَلَا أَزْلَدُكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يَقْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

ترجمه پیوسته: هر گز خویشاوندان و فرزندان - که به خاطر آنان با مشر کان طرح دوستی افکنید و سزاوار عذاب الهی شدید

- روز قیامت به شما سودی نمی رسانند. آن روز خداوند پیوندها را می برد و میان شما و آنها جدایی می افکند، و خدا به آنچه می

کنید بیناست

توضیحات: این آیه توهمی را که ممکن است به ذهن کسی برسد، دفع می کند، و آن توهم این است که پیش خود خیال کند

دوستی با مشرکین مکه به خاطر حفظ ارحام و اولاد شرعاً اشکالی نباید داشته باشد. آیه شریفه پاسخ می دهد: اگر این تشبات دارای

فایده ای می بود عیبی نداشت، اما اگر حفظ ارحام به قیمت عذاب دوزخ برایتان تمام شود چطور؟ قطعاً و عقلاً نباید در صدد حفظ

آنان برآید، برای اینکه ارحام و اولاد که به خاطر حفظ آنان امروز با دشمنان خدا دوستی کردید، در روزی که کفر معصیت و

اعمال زشت خود را که یکی از آنها همین دوستی با کفار است می بینید به درد شما نمی خورند، و دردی از شما دوا نمی کنند.

يَقْصِلُ بَيْنَكُمْ، در قیامت رابطه اسباب و انساب وجود ندارد، و هیچ خویشاوندی از خویشاوندی اش بهره مند نمی شود، پس

سزاوار انسان عاقل نیست که به خاطر خویشاوندان و فرزندان، به خدا و رسولش خیانت کند، چون ایمان در قیامت دردی از او دوا

نمی کنند.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ، این جمله متم جمله **لَنْ تَنْقَعِدُ كُمْ** و به منزله تاکید آن است.

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا أَلِقُونَاهُ إِنَّا بُرِءُونَ وَمِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا إِبَيْنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدُوُّ وَالْبَقْصَاصُ مَا بَدَا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلُ إِبْرَاهِيمَ لَا يَبْدِي

لَا سَتَغْفِرَنَّ لَكُمْ وَمَا أَمْلَكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوْكِيدُكُلُّنَا وَإِلَيْكَ أَنْبَنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

ترجمه پیوسته: قطعاً در گفتار و رفتار ابراهیم و کسانی که با او بودند برای شما اقتدائی نیکوبی است؛ آن گاه که به قوم خود

گفتند: ما از شما و آنچه به جای خدا می پرسیم دوری می جوییم و با شرک ورزیدن شما مخالفت می کنیم و میان ما و شما برای

همیشه دشمنی و کینه پدید آمده است، مگر اینکه به خدای یکتا ایمان بیاورید. آری، سخنان ابراهیم و همگامان او تبری از کافران

بود، جز این سخن ابراهیم که به پدرش گفت: حتماً برای تو از خدا آمرزش می طلبم، ولی من در برابر خدا مالک چیزی نیستم و

نمی توانم آنچه را می طلبم برای تو محقق سازم. ابراهیم و همگامانش در پی تبری از قومشان گفتند: پروردگارا، ما تنها بر تو توکل

کرده و به سوی تو باز آمده ایم و باز گشت هر چیزی به سوی توست.

توضیحات: در این جمله خطاب را متوجه مؤمنین کرده. و جمله **أَسْوَةُ حَسَنَةٍ فِي إِبْرَاهِيمَ** معنايش اتباع و اقتداء نیکو به ابراهیم است.

إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِ إِنَّا بَرُّ آفُّ أَمِنَّكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ، این بیان همان چیزی است که باید در آن اسوه و اقتداء داشته باشد.

كَفَرَ نَاسٌ كُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبْدَا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ، این قسمت از آیه برائت را به آثارش معنا می کند، و آثار برائت همین است که به عقیده آنان کفر بورزنده، و ما دام که مشرکند با آنان دشمنی کنند تا روزی که خدای واحد سبحان را بپرستند. و مراد از کفر ورزیدن به آنان، کفر ورزیدن به شرک آنان است، به دلیل اینکه فرموده: "حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ- تا زمانی که به خدای واحد ایمان بیاورید" و معنای کفر به شرک آنان این است که با شرک آنان عملاً مخالفت شود، هم چنان که عداوت مخالفت و ناسازگاری قلبی است.

خود آنان برائتشان از مشرکین را به سه امر تفسیر کرده‌اند: اول مخالفت عملی با شرک آنان، دوم عداوت قلبی با ایشان، و سوم استمرار این وضع ما دام که بر شرک خود باقی‌اند. مگر اینکه دست از شرک برداشته، به خدای واحد ایمان آورند.

إِلَّا قُولَ إِبْرَاهِيمَ لَا يَبِدِ لَا سَتَغْفِرَنَ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ، این جمله استثنایی است از کلیتی که جمله‌های قبل بر آن دلالت می کرد، و آن بود که ابراهیم و مؤمنینی که با وی بودند، از قوم مشرک خود به طور کلی و مطلق، تبری جستند، و هر رابطه‌ای که ایشان را به آنان پیوسته کند قطع نمودند، به جز یک رابطه، و آن گفتار ابراهیم به پدرش بود که گفت: **لَا سَتَغْفِرَنَ لَكَ**

....

وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ، این جمله تمه گفتار ابراهیم (ع) و بیان حقیقت امر در مساله طلب مغفرت است، و اینکه اگر از خدا جهت پدر طلب مغفرت کردم، نه چون طلب هر طلباکار از بدھکار خویش بود، بلکه منشا آن فقر عبودیت، و ذلت آن در برابر غنای ربوبیت و عزت او است و این خدای تعالی است که یا به وجه کریمیش اقبال نموده و بر بندهاش ترحم می کند، و یا اعراض نموده از رحمت دریغ می دارد، چون احدی از خدا مالک و طلباکار چیزی نیست، و او مالک هر چیز است.

و کوتاه سخن اینکه: جمله **مَا أَمْلِكُ**...، یک نوع اعتراف به عجز در مقامی است که ممکن است کسی از شنیدن **لَا سَتَغْفِرَنَ لَكَ** بوبی از اثبات قدرت استشمام کند، لذا برای دفع این توهم بلا فاصله به عجز خود اعتراف کرد.

رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوْكِيدُنَا وَإِلَيْكَ أَتَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمُصِيرُ، این جمله نیز تمه کلامی است که قرآن کریم از ابراهیم و مؤمنین به وی نقل کرده بود، و مسلمانان را به تاسی به وی وا می داشت. و این جمله دعائی است از نامبردگان به درگاه پروردگارشان، و مناجاتی است دنبال آن تبری که از قوم خود کردنده، چون تبری جستن آنهم به آن شدت، ممکن است آثار سویی به بار آورد، و ایمان را از آدمی سلب کند، لذا دعا کردند که پروردگارا به تو توکل می کنیم، و به سوی تو توبه می آوریم، و بازگشت به سوی تو است. جمله مذکور مقدمه‌ای است برای دعائی که بعداً می آید، در حقیقت دعای خود را با این مقدمه افتتاح کردنده، و در آن مقدمه موقعیتی را که در بیزاری از اعداء دارند ذکر نموده، گفتند "پروردگارا توکل ما بر تو است، و به سوی تو برمی گردیم". و

منظورشان این بوده که ما در موقعیتی از زندگی قرار داریم که ممکن است فکر کنیم زمام نفس ما در دست خود است، و این خود ما هستیم که امور خود را تدبیر می کنیم، ولی ما نسبت به نفس خود به تو رو می آوریم، و آن را به تو رجوع می دهیم، و نسبت به امورمان که باید تدبیرش کنیم، آن را هم به خود تو وا می گذاریم، و خلاصه مشیت تو را جایگزین مشیت خود می سازیم، تویی و کلی ما در امور، آن را به هر گونه که خودت می خواهی تدبیر فرما.

آن گاه گفتند: **وَإِلَيْكَ الْمُصِيرُ** و منظورشان این بوده که بازگشت هر چیز چه فعل و چه فاعل فعل به سوی تو است. و خلاصه اگر در انبه آوردنمان به سوی تو خود را به تو سپردم، و در تو کلمان بر تو تدبیر امورمان را به تو واگذار نمودیم، راهی را پیش گرفتیم که مطابق با حقیقت امر است، چون حقیقت امر این است که بازگشت همه امور به تو است.

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا وَأَغْفِرْ لَكَارَبَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

ترجمه پیوسته: پروردگار، ما را مایه آزمون کافران قرار مده (آنان را بر ما چیره مساز تا بدین وسیله ایشان را بیازمایی)، پروردگار، ما را ببخشای که تویی مقدر و شکست ناپذیر و تویی که کارهایت همه استوار و حکیمانه است

توضیحات: این قسمت از آیه متن دعای ایشان است، و جملات قبلی همان طور که گفتیم مقدمه بود. در این دعای خود از خدا می خواهند که از آثار سوء تبریشان از کفار پناهشان دهد، و ایشان را بیامرد.

معنای این که "فتنه برای کفار قرار گیرند" این است که کفار بر آنان مسلط شوند، تا مورد امتحان قرار گرفته، آنچه فساد در وسع خود دارند بیرون بریزنند، ابراهیم و مؤمنین را به انواع آزارها شکنجه کنند که چرا به خدا ایمان آورده اید، و خدایان ما را رها کرده، از آنها و از عبادتشان بیزاری جسته اید.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أَشْوَأُ حَسَنَةٍ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

ترجمه پیوسته: به یقین در توکل و نیایش ابراهیم و همگامانش به درگاه خدا برای شما اقتدائ نیکوبی است، البته این از عهده کسی ساخته است که به خدا و روز و اپسین امید دارد (خدا را باور کرده و به او دل بسته اند و به امید دستیابی به پاداش آخرت کارهای شایسته می کنند) و هر کس از فرمان خدا روی برتابد و با کافران دوستی کند خود زیان کرده است، زیرا خداوند به اطاعت او نیازی ندارد و خداست که در مورد دستورات خود که همه مصلحت آمیز است، ستوده است.

توضیحات: در این آیه به منظور تاکید، مساله اسوه را تکرار کرده تا علاوه بر تاکید، این معنا را هم بیان کرده باشد که این اسوه تنها برای کسانی است که به خدا و روز جزا امید داشته باشند، و نیز تاسی این گونه افراد به ابراهیم (ع) تنها در بیزاری جستن از کفار نیست، بلکه در دعا و مناجات هم از آن جناب تاسی می کنند.

و ظاهرًا مراد از امید خدا، امید ثواب خدا در برابر ایمان به او است. و مراد از امید آخرت، امید پادشاهی است که خدا و عده آن را به مؤمنین داده، پس امید به آخرت کنایه است از ایمان به آخرت.

وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ- این جمله بی نیازی خدای تعالی از امتحان بندگان را می رساند، می فرماید بیزاری جستن از کفار به نفع خود شما است، و خدا از آن بهره مند نمی شود، چون خدای تعالی از مردم و از اطاعت شان غنای ذاتی دارد، و او در اوامری که به ایشان می کند و در نواهی اش حمید، و دارای منت است، اگر امر و نهی می کند برای اصلاح حال خود مردم و برای سعادت زندگی شان است، نه برای خودش.

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْتَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللَّهُ أَقْدِيرُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾

ترجمه پیوسته: امید است که خداوند به کافران مکه این توفیق را بدده که مسلمان شوند؛ آن گاه میان شما و کسانی از آنان که به فرمان خدا با آنان دشمنی کرده اید محبتی برقرار سازد، و خدا بر این کار تواناست. و او هرگاه بندگانش توبه کنند و اسلام آورند گناهنشان را می بخشد و آنان را از رحمت خود برخوردار می سازد.

توضیحات: ضمیر در "منهم" به کفاری بر می گردد که مسلمانان موظف شده‌اند با آنان دشمن باشند، و ایشان کفار مکه بودند. و مراد از اینکه می فرماید: "امید است خداوند بین شما مؤمنین و آنها بیکی که شما دشمنشان داشتید مودت قرار دهد" این است که خدای تعالی آن کفار را موفق به اسلام کند. و معلوم است که وقتی مسلمان شدند آن دشمنی مبدل به مودت خواهد شد، و خدای تعالی قدیر بر این کار هست. و نیز آمرزگار گناهان بندگان خویش، و رحیم به ایشان است. و در صورتی که از گناهان خود توبه کنند، و به اسلام در آیند خدای تعالی از گذشته‌هایشان می گذرد، پس بر مؤمنین است که از خدا این امید را داشته باشند، و بخواهند تا به قدرت و مغفرت و رحمت خود این دشمنی را مبدل به دوستی و برادری کنند.

**لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقْتَلُو كُنْمٌ فِي الدِّينِ وَلَمْ يَخْرُجُوكُمْ مِنْ دِيَرِكُمْ وَتَقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾**

ترجمه پیوسته: خداوند شما را از دوستی با مشرکان مکه بازداشته است ولی او شما را از کسانی که در امر دین با شما به کارزار برنخاسته و شما را از دیارتان بیرون نکرده اند باز نمی دارد که با آنها نیکی کنید و با آنان به عدل و داد رفتار نمایید، چرا که خداوند دادگران را دوست می دارد.

توضیحات: در این آیه شریفه و آیه بعدش نهی وارد در اول سوره را توضیح می دهد. و مراد از آن کفاری که با مؤمنین بر سر دین قتال نکردند و مؤمنین را از دیارشان بیرون نساختند، کفار نقاط دیگر و غیر مکه است، مشرکینی است که با مسلمانان معاهده داشتند.

جمله **إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ** تعلیل است برای جمله **لَا يَنْهَاكُمْ...**

**إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُنْمٌ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَرِكُمْ وَظَهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنَّ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ
يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَئِكُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩﴾**

ترجمه پیوسته: خداوند شما را فقط از دوستی با کسانی نهی می کند که در امر دین با شما پیکار کرده و شما را از دیارتان بیرون رانده اند و بر بیرون راندندن یکدیگر را یاری نموده اند. و کسانی که با آنان طرح دوستی بریزند قطعاً ستمکارند.

توضیحات: منظور از **الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ**... مشرکین مکه‌اند. و معنای **ظَاهِرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ** این است که یکدیگر را در بیرون کردن شما کمک کردند.

و در جمله **وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَئِكُمُ الظَّالِمُونَ** قصر افراد به کار رفته (یعنی حکم کلی **لَا تَتَخَذُوا أَعْدُوْيِّي**...)، را که به اطلاقش شامل دوستی با همه کفار می شد، منحصر کرد در یک طائفه از کفار، یعنی کفار مشرک مکه و یاوران ایشان)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عِلِّمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ جُلُّ لَهُمْ وَلَا هُنَّ يُحِلُّونَ لَهُنَّ وَإِنَّوْمَ مَا أَنْفَقُوكُمْ أَلَا جُنَاحٌ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا عَانِيْشُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَلَا تُنْسِكُو أَعْصَمَ الْكَوَافِرِ وَسُلُّو أَمَا أَنْفَقُوكُمْ ذَلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ يَخْلُقُهُمْ بَيْنَ كُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

ترجمه پيوسته: اى کسانی که ايمان آورده ايد، هر گاه زنان با ايمان به مدینه هجرت کردند و نزد شما آمدند، آنان را در مورد هجرت و ايمانشان بيازمايد و [به نتيجه ى آزمون کفايت کنيد که] خداوند به ايمانشان داناتر است. پس اگر با ايمانشان يافتيد، آنان را به کافران باز مگردايند؛ نه زنان با ايمان برای کافران حلالند و نه کافران برای زنان با ايمان، چرا که پيوند ازدواج ميان آنان گستته است؛ و باید به شوهرانشان آنچه را که به عنوان مهریه پرداخته اند بدھيد. و بر شما گناهی نیست که با اين زنان ازدواج کنيد به شرط آنكه مهرشان را به آنان بدھيد. شما بعد از آنكه اسلام آورديد نباید زنان کافر خود را در همسري نگه داري. و اگر همسر شما به کافران پيوست، از آنان مهریه اى را که به همسراتان داده ايد مطالبه کنيد، و کافران نيز حق دارند که اگر همسرانشان به شما پيوستند، مهریه آنها را از شما بخواهند. اين است حکم خدا که ميان شما داوری کند و خدا دانا و حکيم است.

توضیحات: اينکه در آيه يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ زنان را قبل از امتحان و پی بردن به ايمانشان "مؤمنات" خوانده از اين جهت بوده که خود آنان تظاهر به اسلام و ايمان می کردن.

در اينکه فرمود: **اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ** اشاره است به اينکه شما مسلمانان نمی توانيد به واقعيت امور علم پيدا کنيد، چنین علمی خاص خدای تعالي است، و اما شما کافی است که علم عادي به دست آوريد. و در جمله **فَإِنْ عِلِّمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ** می توانست بفرماید: "فان علمتموهن صادقات" ولی چنین نفرمود، بلکه صفت ايمان را دوباره ذکر کرد، و فرمود: "اگر ديديد مؤمنند" و اين برای آن است که به علت حکم اشاره نموده، فهمانده باشد اينکه گفتم چنین زنانی را نزد خود نگهداريد، برای ايمان آنان است، چون ايمان باعث انقطاع عله زوجيت بين زن مؤمن و مرد کافر است.

و دو جمله **لَا هُنَّ جُلُّ لَهُمْ وَلَا هُنَّ يُحِلُّونَ لَهُنَّ** مجموعا کنایه است از همان انقطاع رابطه همسري، نه اينکه بخواهد حرمت زنان مؤمن بر مردان کافر و به عکس را توجیه کنند.

وَلَا تُنْسِكُو أَعْصَمَ الْكَوَافِرِ - به حکم اين جمله مردان مسلمان باید در اولین روزی که به اسلام در می آيند، زنان کافر خود را رها کنند، چه اينکه زنان مشرك باشند، و يا يهود و يا نصارى و يا مجوس.

وَسُلُّو أَمَا أَنْفَقُوكُمْ وَلَيَسْلُو أَمَا أَنْفَقُوكُمْ - ضمير جمع در کلمه "و اسئلوا" به مؤمنين، و ضمير در "يسئلوا" به کفار برمی گردد، آيه شريفه با جمله اى ختم شده که در آن به اين معنا اشاره شده است، که احکام مذکور در آيه حکم خدادست، می فرماید:

ذَلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ يَخْلُقُهُمْ بَيْنَ كُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

**وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِّنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقِبَتُمْ فَأُنَثُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِّثْلًا أَنْفَقُوا وَأَنْقُوا اللَّهُ الَّذِي
أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾**

ترجمه پیوسته: و اگر با پیوستن همسرانتان به کفار، مهریه ای که از همسران شماست از دست رفت (پس از مطالبه آن را به شما ندادند)، آن گاه در جنگ غنیمتی از آنان به دست آوردید، باید به کسانی که همسرانشان به کافران پیوسته اند، از آن غنیمت مانند آنچه به عنوان مهر هزینه کرده اند بدھید، و از خدا که به او ایمان دارید پروا داشته باشید [و احکام و حدود او را رعایت کنید].

توضیحات: مراد از جمله **الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ** بعضی از مؤمنین باشد، و ضمیر در "انفقوا" به همانان برگردید.

وَأَنْقُوا اللَّهُ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ - در این جمله امر به تقوی نموده، و خدای تعالی را با صله و موصول توصیف کرده، تا علت لزوم تقوی را بیان کرده باشد.

**يَا أَيُّهَا النَّبِيِّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَأِ يَعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُنْهِرْ كُنْ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يُسْرِقْ قَنْ وَلَا يُنْهِي نِسَانَ وَلَا يُقْتَلْ أَوْ لَدَهُنَّ وَلَا
يُأْتِيْنَ بِمِهْتَنَ يَقْتَرِ بِنَهَ بَيْنَ أَيْدِيهِنَ وَلَا جُلْهُنَ وَلَا يَعْصِيْنَكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَأِيمَهُنَ وَاسْتَغْفِرْ لِهِنَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾**

ترجمه پیوسته: ای پیامبر، هر گاه زنانی که ایمان آورده اند نزد تو آیند که با این شرایط با تو بیعت کنند که هیچ چیزی نه بت و نه غیر آن را شریک خدا قرار ندهند، و از مال هیچ کس نه مال همسرانشان و نه مال دیگران دزدی نکنند، و آشکارا و نهانی مرتكب زنا نشوند و به هیچ وجه فرزندانشان را نکشند و فرزند دیگران را که میان دست و پای خود بر زمین می نهند، به دروغ از شوهران خود نخواند، و در هیچ کار پسندیده ای که به آن فرمان می دهی، تو را نافرمانی نکنند، با آنان بیعت کن. و آمرزش گناهانشان را از خدا بخواه که خداوند آمرزنده و مهربان است.

توضیحات: جمله **يَا أَيُّهَا النَّبِيِّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَأِ يَعْنَكَ** جمله‌ای است شرطیه، و جواب شرط جمله **فَبَأِيمَهُنَ وَ
اسْتَغْفِرْ لِهِنَ اللَّهُ مِنْ** باشد.

و جمله علی **أَنْ لَا يُنْهِرْ كُنْ بِاللَّهِ شَيْئًا** شرط اول را بیان می کند، می فرماید با ایشان شرط کن که هیچ چیزی را شریک خدا نگیرند، نه بت، و نه اوثان، و نه ارباب اصنام را. و این شرطی است که هیچ انسانی در هیچ حالی از این شرط بی نیاز نیست.

وَلَا يُسْرِقْ - این شرط دوم است می فرماید: نیز از شوهران و از غیر شوهران چیزی ندزدند. و از سیاق استفاده می شود که بیشتر، منظور ندزدیدن از شوهران مورد عنایت است. **وَلَا يُنْهِي نِسَانَ** یعنی با گرفتن دوستان اجنبی و با هیچ کس دیگر زنا نکنند، و چنین نباشد که از راه زنا حامله شوند، آن وقت فرزند حرامزاده، را به شوهر خود ملحق سازند که این عمل کذب و بهتانی است، که با دست و پای خود مرتكب شده‌اند، چون زن وقتی بجهه می آورد، بجهاش بین دست و پایش می افتد، و این شرط غیر از شرط قبلی است که از زنا جلوگیری می کرد، چون دو عمل است و دو تانه‌ی لازم دارد.

وَلَا يَعْصِيْنَكَ فِي مَعْرُوفٍ- در این جمله فرموده تو را معصیت نکنند، و نفرموده خدا را معصیت نکنند، با اینکه معصیت رسول خدا (ص) و نافرمانی نسبت به آن جناب هم، متنه‌ی به نافرمانی خدا می شود، و این بدان جهت بوده که بفهماند آنچه رسول

(ص) در مجتمع اسلامی سنت و مرسوم می‌کند، برای جامعه اسلامی عملی معروف و پسندیده می‌شود، و مخالفت با آن در حقیقت تخلف از سنت اجتماعی و بی اعتبار کردن آن است.

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ - این جمله بیان مقتضای مغفرت است، و هم حس امید را در آن زنان تقویت می‌کند.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّنَّ أَقْوَامًا عَيْنِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئُسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَئُسَ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ

ترجمه پیوسته: ای کسانی که ایمان آورده اید، با یهودیان، همان قومی که خداوند بر آنان خشم گرفته است طرح دوستی نیفکنید، آنان از دستیابی به پاداش آخرت نا امید شده اند؛ همان گونه که منکران رستاخیز از [زنده شدن] مردگان دفن شده در گورها، نا امیدند.

توضیحات: مراد از این "قوم" یهود است که در قرآن مجید مکرر به عنوان "المغضوب عليهم" از ایشان یاد شده، شاهد اینکه منظور یهود است ذیل آیه است که از ظاهر آن برمی آید که غیر از کفار سابق الذکر است.

قَدْ يَئُسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَئُسَ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ - مراد از آخرت، ثواب آخرت است، و مراد از "کفار" در این جمله همان طور که گفتیم کفار در آیه قبلی است که منکر خدا و قیامت بودند می فرماید: یهودیان مغضوب عليهم مانند کفار مشرک بتپرست منکر معادن. خدای تعالی می خواهد در این آیه شقاوت دائمی و هلاکت ابدی یهود را به یاد مؤمنین بیاورد تا از دوستی با آنان و نشست و برخاست با ایشان پرهیز کنند.

بخش سوم: قسمت بنی سوره

قسمت سوم: آیه ۱۳

قسمت دوم: آیات ۱۰ تا ۱۲

قسمت اول: آیات ۹ تا ۱

بخش چهارم: جهت هدایتی قسمت های سوره

جهت هدایتی قسمت اول سوره

از زمینه آیات استفاده می شود که بعضی از مؤمنین مهاجر در خفا با مشرکین مکه رابطه دوستی داشته اند، و انگیزه شان در این دوستی جلب حمایت آنان از ارحام و فرزندان خود بوده، که هنوز در مکه مانده بودند. این آیات نازل شد و ایشان را از این عمل نهی کرد. روایاتی هم که در شان نزول آیات وارد شده این استفاده را تایید می کند، چون در آن روایات آمده که حاطب بن ابی بلتعه نامه ای سری به مشرکین مکه فرستاد، و در آن از اینکه رسول خدا (ص) تصمیم دارد مکه را فتح کند به ایشان گزارش داد، و منظورش این بود که متی بر آنان گذاشته و بدین وسیله ارحام و اولادی که در مکه داشت از خطر مشرکین حفظ کرده باشد. خدای تعالی این جریان را به پیامبر گرامی اش خبر داد، و این آیات را فرستاد.

لذا ابتدا آیات ۱ تا ۳، مومنان را از تولی کافران بر حذر می دارد، به این بیان که لازمه مهاجرت خالصانه در راه خدا پرهیز از دوستی با دشمنان خدا و مومنان است. این مطلب فرجام ناگوار این تولی را نیز گوشزد می کند.

آنگاه آیات ۴ تا ۶، با تبیین برائت ابراهیم (علیه السلام) و همراهانش از مشرکان و کافران، مومنان را در امر پرهیز از تولی کفار به اقتدا و اهتدای به او و یارانش دعوت می کند.

سپس آیات ۷ تا ۹، نسبت به ایجاد مودت با آنان اظهار امیدواری کرده و منظور از نهی مومنان از تولی کافران را تبیین کرده است.

نسبت‌سنگی میان مطالب سه گانه بالا بدین بیان است: مطلب دوم، ارائه الگویی عملی در راستای تحقق حکم صادر شده در مطلب نخست است. مطلب سوم، تبیین دقیق شیوه اجرایی حکم نهی از تولی کافران است، به گونه‌ای که اجرای این حکم انزوای سیاسی را در پی نداشته باشد. بنابراین این قسمت در مجموع در صدد «نهی مومنان از تولی دشمنان کافر و تبیین اساس اجرایی آن» است.

جهت هدایتی قسمت دوم سوره

در این آیات تکلیف زنان مومنی را که شوهرانشان کافر هستند، روشن می‌کند. و به جامعه اسلامی تکلیف می‌دهد که چنین زنانی را پناه دهد و قبول کند تا تحت ولایت کافران نباشند.

در لایه دستور بودن، بحث اختصاص به زنان مومن پیدا می‌کند نه مرادن مومن! چون در هر زندگی ولايت بر عهده مرد است، در یک زندگی مرد و زن کافر هر دو زندگی می‌کردند، وقتی مرد مسلمان شد و زن کافر ماند، قرآن به او می‌فرماید که او را نگه ندار و با او زندگی نکن. اما اگر زنی ایمان آورد و شوهرش کافر باقی ماند، این زن اگر فرار باشد به دستور عدم تولی کافران عمل کند، راهی جز هجرت و فرار ندارد و جامعه اسلامی هم در دو لایه مکلف است که او را پذیرد.

در لایه اول لایه عمومی و مردمی، که اگر ایمان آنها را امتحان کردند و به این نتیجه رسیدند که آنها واقعاً مومن هستند، باید آنها را پذیرند و آنها را به جامعه کفر بر زنگردانند و آنها را به عنوان عضو جدید جامعه اسلامی قبول کنند؛ ممکن است که این پذیرش هزینه‌هایی اعم از هزینه‌های جنگی و ... هم به دنبال داشته باشند ولی جامعه اسلامی مکلف به دادن آن هزینه‌هاست.

و بعد می‌فرماید آنچه که شوهرانشان به این زنان داده بودند را در صورت مطالبه، به آن مردان برگردانید ولی خود اینها را عودت ندهید، اگر خواستید با آنها ازدواج کنید و مانند تمام زنان فعلی جامعه اسلامی اجورشان را بدهید و با آنان ازدواج کنید.

لایه دومی که جامعه اسلامی درباره این زنان مکلف است، لایه حکومت است. از این زنان باید در محورهای یاد شده باید بیعت بگیرد و اگر در این محورها بیعت کردند باید با آنان بیعت کند و برای آنها استغفار کند. این زنان باید اصول زندگی در جامعه اسلامی را رعایت بکنند، یعنی شرک نور زنند، دزدی نکنند، زنا نکنند، قتل نکنند، بهتان نزنند، و عصیان پیامبر نکنند.

اجرای کامل فرمان نهی مومنان از تولی کافران در هر زمانی مستلزم هجرت زنان مومن است. فضای سیاق دوم لازمه قطعی و روشن اجرای دستور سیاق اول است و باید تکلیف در مورد آن روشن باشد. لذا جامعه اسلامی امروز به لحاظ قوانین بین المللی باید در قبال عودت دادن زنانی که مومن می‌شوند و هجرت می‌کنند، تعهدی بدهد.

جهت هدایتی قسمت سوم سوره

این آیه کریمه به منزله جمع بندي مباحث کل سوره و تاکیدی بر غرض این سوره است که بار دیگر با صراحة کامل مومنان را از تولی و مودت کافران بر حذر می‌دارد.

بخش پنجم: جهت هدایتی سوره

مطابق با آنچه که در بخش قبل گذشت این سوره مبارکه در صدد «تبیین استراتژی تسامح ناپذیر پرهیز مومنان از مودت کافران» است و سیر هدایتی آن چنین است: این سوره مبارکه مومنان را از مودت کافران یعنی برقراری رابطه دوستانه با ایشان نهی کرده است. گفتنی است مودت به معنی دوستی برخاسته از احساسات و عواطف نیست، بلکه به معنی دوستی کردن بر اساس قرارداد و پیمان است.

نه آیه از آیات سیزده گانه این سوره مبارکه به طور مستقیم مومنان از طرح دوستی ریختن با مشرکان بر حذر داشته و در این زمینه ایشان را به اقتدا و اهتماد به ابراهم (علیه السلام) و مومنان به آیین او دعوت می‌کند.

مومنان از سر احساس و مهربانی با مشرکان طرح دوستی نمی‌ریزند، بلکه برای در امان ماندن خود و اهل و عیالشان از شر دشمنی‌ها و ستمگری‌ها به فکر برقراری ارتباط و مودت با مشرکان می‌افتدند. این آیات نه گانه می‌فهماند که این مودت و رابطه برای مشرکان بی‌ارزش است و ایشان را از مقام ظلم و عداوت با مومنان فرو نمی‌کشاند و به تعبیر دیگر این مودت اجتماعی ثمرات و نتایجی یک سویه و به نفع مشرکان را در پی دارد، پس باید از مودت با مشرکان ظالم بر حذر بود.

آیات دهم و یازدهم این سوره از زنانی سخن می‌گوید که از دیار کفر و شرک به سوی دیار ایمان هجرت کرده‌اند و می‌خواهند با رهابی از چنگال شرک و ظلم، در پرتو نور توحید و عدالت زندگی کنند. این آیات با دستور به حفظ و حراست از این زنان و بیان احکام مربوط به جدایی ایشان از همسران مشرک و حلیت ازدواجشان با مومنان، گامی دیگر در راستای غرض این سوره مبارکه است.

در این آیات گرچه لفظ مودت نیامده است، اما محتوای آن نهی از مودت و دوستی با کافران است، چون اقتضای دوستی با ایشان برگرداندن همسرانشان به آنان است که در این آیات مورد نهی واقع شده است.

آیه دوازدهم این سوره مبارکه نیز خطاب به پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) می‌فرماید با زنانی که برای دوری از شرک و فساد با تو بیعت می‌کنند، بیعت کن. مفاد این آیه شریفه در عین اینکه دستورات لازم الاجرا از سوی بیعت کنندگان را مشخص می‌کند، مانند آیات قبل در راستای پذیرش زنان هجرت کرده به سوی دیار اسلام و باز نگرداندن ایشان به کافران است. آیه سیزدهم این سوره مبارکه در تأکید غرض این سوره که بر محور نفی و نهی مودت با کافران بود، بار دیگر مومنان را از مودت کافران بر حذر می‌دارد.